

PÁRHUZAMOS KOPORSÓK – PÁRHUZAMOS ÉLETEK

Egy Nagy Gáspár-ciklusról

GERLICZKI ANDRÁS

Az 1982-es *Földi pörök Párhuzamos koporsók* ciklusa meglepő címet visel. Az egyetemes gyász, a tömeges halál, a közösséget sújtó mérhetetlen veszteség képzetét idézi. A kifejezés csak akkor szelídül, ha lehetséges forrására rámutatunk. *Párhuzamos életrajzok* címmel *Plutarchos*, a római kor történetírója írt életrajzorosozatot. Az antik szerző így vall vállalkozásáról: „A történelmet tükörnek tekintem, melynek segítségével a magam életét is lehetőleg tökéletesíteni és az ábrázolt nagy emberek erényéhez hasonlóvá igyekszem tenni. Olyan ez a munka, mintha napok hosszat együtt élnék velük, mintha írás közben sorra vendégül látnám őket, és házamba fogadva magam elé állítanám mindegyiket, hogy elnézzem, „mekkora, mily gyönyörű”. Tetteik közül kiválogatom a legszembeket és a megismerésre legméltóbbakat.”¹ *Falus Róbert* szerint *Plutarkhosz* „olyan egyéniségeket választ hőseiül, akiknek élete, jelleme, közéleti sikere vagy kudarca történetileg is fontos, de lélektanilag is érdekes. A fennkölt erkölcsi tulajdonságok vonzó megrajzolását tekinti fő feladatának.”² *Nagy Gáspár* szándéka hasonlóan nemes, ám a higgadtan árnyalt tudós portrék helyett személyes hangú költeményekben sorolja azok nevét, akiket védelmezve és védelmet várva őriz az emlékezet.

A választott koporsó-motívum a megnevezett elődök és pályatársak halott mivoltát, s ezzel összefüggésben létük fájó hiányát állítja középpontba. „A korábbi portréversek folytatása most a Párhuzamos koporsók ciklus – a tragikus veszteségek kiváltotta siratók sora.”³ – írja *Görömbei András*. A sirató-jelleg, az élményfeldolgozás szövegformáló funkciója azonban kevésbé hangsúlyos, mint az egyébként a *Görömbei András* monográfiájában is kiemelt létértelmező, értéktudatosító jelleg. A megnevezés itt nem a búcsúzás aktusának része, a halotthoz intézett szavak nem a gyász és a temetés rituáléjának elemei. (Akkor sem, ha a ciklus egyes darabjai egyértelműen utalnak erre: *Sírfelirat*, *Sz. D. koporsójára*, *Párhuzamos koporsók*.) *Nagy Gáspár* szövegei a szó mágikus erejével idézik meg, hívják életre és illesztik be a közösségfenntartó személyközi (interperszonális) kapcsolatok rendszerébe azokat a személyeket, (pontosabban szólva imázsokat-arcokat) akik a jelenkori egyén számára eligazodási pontok lehetnek. Közösségi értelemben

¹ *Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok*. Budapest, 1978. Magyar Helikon, I. 249.

² *Falus Róbert: Az ókori görög irodalom története*. Budapest, 1964. Gondolat Kiadó, II. 738.

³ *Görömbei András: Nagy Gáspár*. Pozsony, 2004. Kalligram Kiadó,

mindez a kultusz működésének egyértelmű bizonyítéka is. Takács József „A kultuszoktatás és az új elméletek” című tanulmányában a következőképpen fogalmaz: „a nem-vallási jellegű kultuszok egy tiszteletfajta kifejezésére szolgálnak, amely nem egyszerűen egy személyre (vagy személyekre irányul, hanem e személy alkotásának, tettének, életének vagy életformájának egy közösség által elfogadott jelentésére. E tiszteletfajta az emberi világ hierarchikus elképzeléséhez kötődik: nem önmagával egyenrangúként tekint a tisztelet tárgyára, hanem mint példaszűrűre, magasabb rendűre. A tisztelet kifejezésekor a közösség kulturális emlékezete lép működésbe, olyan nyelvi-viselkedési készleteket, „szótárakat” mozgósítva, amelyek a kulturális emlékezet szerint valaha döndően szakrálisak voltak.”⁴ Kétségtelen, hogy a Párhuzamos koporsók lírai beszédét a kultusból, a kulturális-nyelvi tradícióból származó normák is szabályozzák, ezért is jelenhet meg a kritikában ennek bíráló színezetű tudomásulvétele. Szakolczay Lajos írása például a következőket állapítja meg: „Az új verseskönyvben talán csak egyetlen ciklus, a Párhuzamos koporsók íródott a „régii” hangon. Szó se róla, ezek a hirtelen jött, némelykor protestáló halálok vagy egy-egy évforduló kapcsán készült megemlékezések majdnem minden esetben színvonalas verset hívnak elő, hangsúlyozván a gyász ünnepélyességét, a holtan is tovább élők, egy Nagy László, egy József Attila, egy Pilinszky János, egy Dsida Jenő kisugárzását a ma költőjére, de szellemi izgalmuk csupán annyi, amennyit a magatartásforma, a példaképektől-elődöktől átvett szókapcsolat, hangulat, életműüket jellemző vonás képvisel.”⁵ A „régii hang” mintha negatív értékminősítést vezetne elő Szakolczay elemzésében, a ciklus azonban tudatosan és egyértelműen a jelenkori beszéd – ha úgy tetszik a modern lírai beszéd – áramába kapcsolja ezt a „régii hangot”. A párbeszéd igénye vezet a megszólításhoz, s a *Párhuzamos koporsók* szövege egy pillanatra azt sugallja, hogy ezt a megszólítást tekinthetjük kölcsönösnek: „Hallgatni vágyott a szél, / beszélni kezdett a holt / velem, midőn a szélső házak / körül ólálkodtak már rühes / frarkasok.” Mégis, a ciklus egészét tekintve azt látjuk, hogy a beszédviszonyt a versben megmutatózó költői szubjektum belső szükséglete, bizonyosságkereső szándéka hozta létre. A holtak emlékével szembesülve, sorsukat megidézve az elődök által képviselt erősebb lét közelségét tapasztalja meg, talán ez is magyarázat arra, hogy a *Párhuzamos koporsók*-ban említett farkasordítás közömbössé válik a megszólaló ember számára. Szándéka az én és a *mi* újraépítése, megerősítése, ehhez merít energiát mindazon életekből, melyek sorsá formálódnak, személylé szervesülnek verseiben.

A *Ha látnál* című ciklusnyitó költemény József Attilához fordul. Ha korrekt értelmezésre törekszünk, iménti mondatunkat azonnal vissza is kell vonnunk, hiszen a név önmagában nem árulja el, kit is képvisel: a közösségei emlékezetben továbbélő személyt, egy rekonstruált biográfia főszereplőjét, a 30-as évek legendahősét, a kulturálisan közvetített, teremtett identitást, a kultuszhős arculatát, a névvel jelölt – címkézett – értékrendet, értékegyüttest? Egyiket sem és mindegyiket, sőt az identitás-változatok sora tovább is folytatható. A Nagy Gáspár-szöveg mindenestre azonnal szűkebbre vonja a lehetőségek körét, a verskezdő beszédhelyzet, léthelyzet-megjelölés határozottan A *Dunánál* szerzőjeként szólítja meg József Attilát. A megszólítás tér-időrendszerének, tárgyi és lélektani situáci-

---

⁴ Takács József: A kultuszoktatás és az új elméletek. *Holmi*, 2002. 12. 1534–1544.

⁵ Szakolczay Lajos: Az indulás biztonsága. *Jelenkor*, 1977. 2.

ójának megrajzolása is *A Dunánál* szövegére támaszkodik. A megszólítás itteni gesztusa az élőbeszéd természetességével idézi meg az elődöt, a kultusz, a szómágia teremtő-közvetítő funkcióját mintegy zárójelbe téve. Ez a természetes, közvetlen odafordulás azonban nem terelheti el az olvasó figyelmét arról, hogy ebben a viszonyban nem eleve létező, „kész” identitások állnak szemben. *Bókay Antal* a *Kései sirató* kapcsán értekezik a megszólító, aposztrófikus verstípusról. „Az aposztrófé, ha élettelenl szólít meg, szükségyszerűen étellel telít, megszemélyesít. – Egy halott megszólítása vagy feltámasztja azt (mint tette Jézus aposztrófiája, transzcendens hatalomra építve, Lázárral), vagy a megszólítás igényéről kiderül annak a normális tudattal, viselkedéssel szembeni furcsasága, akár patológiakussága is.”⁶ *Nagy Gáspár* lírai énje tisztában van a feltámasztás lehetetlenségével, azt művének címében is elismeri („Ha látnál”), s bármennyire is életteli a megszólítás („Attila, ha látnál, ha onnan most idelátnál”), a távollét tényét nem leplezi, ellenkezőleg, élő és holt, jelenkori és múltbeli különbözőségét határozottan kinyilvánítja. *Hárs György Péter* – szintén a kései sirató szövegének értelmezése közben – a halott megszólításában a halál tényének zárójeljelését⁷ látja. Bizonyos mértékben *Nagy Gáspár* versére is érvényes ez a megállapítás. Ugyanakkor a *Ha látnál* szerzője tudatában van ennek a zárójelkezésnek, az egész szöveg megmarad a virtuális, a lehetséges, a feltételes párbeszéd keretrendszerében. A megszólított némasága csak a szöveg által kijelölt kommunikációs térben igaz – egyébként ha a verskezdő „ha látnál” feltétele megvalósulna, a jelenkori költő megszólalásának mikéntjén az sem módosítana. A tágabb történeti kontextust tekintve azonban nyilvánvaló, hogy a megidézett *József Attila* – tegyük hozzá újra: *A Dunánál* szerzőjeként megszólított költő – aktív szereplője az itt virtuálisaként tételezett párbeszédnek. A *Nagy Gáspár-vers* szövegek és személyiségek párbeszéde. Érdemes felfigyelni arra is, hogy ezen identitások eltérnek a valós személyiség – vagy akár a rekonstruált történeti személyiség – sokirányú komplexitásától. *Németh G. Béla* *A Dunánál* elemzésében ezzel kapcsolatban a következőket jegyzi meg: „Az olvasó azonban, aki ismeri e vers keletkezésének idején a költő körülményeit és ismeri e vers életműbeli környezetét, bizonyosan fölteszi majd a kérdést, miközben a vers hitelét latolgatja, miképpen lehetséges a költő ama szorongató lelkiállapotának, amelyet „a szükségét végző vadállat” kiszolgáltatottságának megrendítő metaforájával idézett föl, a versen kívül maradása.” Az okok közül ha csupán *A Dunánál* szövegteremtő eveire koncentrálnunk, *Németh G. Béla* elemzését követve az igazolható, hogy *A Dunánál* szerzője, versbeni beszélője „megvilágosodásának az extázisában, ennek a biztonságérzésnek a megingathatatlanságában e mű születésének idejére mintegy fölébe került nyomasztó személyes s alanyi lelkiállapotának.”⁸ A *Nagy Gáspár* szöveg megszólítottja tagadhatatlanul ezt az emelkedettséget, kiküzdött vagy imitált, de bizonyosan megtapasztalható erőt képviseli. Személyiségének, sorsának válságos tartománya, szenvedéstől sújtott lényének identitásdarabjai mintha „átvándoroltak” volna az őt megszólító *Nagy Gáspár* versben létesülő szubjektumába. Mintha az erősebb létet szólítaná meg, ráadásul azzal a nem titkolt vágygal, hogy az ha másként nem, a pusztá észleléssel, az egyszerű tudomásulvétellel –

⁶ Bókay Antal: *József Attila poétikái*. Budapest, 2004. Gondolat Kiadó.

⁷ Hárs György Péter: *Kései sirató*. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1991. 3. 291-296.

⁸ Németh G. Béla: A klasszikus óda megújításának mesterpéldája. In: *7 kísérlet a kései József Attiláról*. Budapest, 1982. Tankönyvkiadó, 226.

s az általa képviselt léttapasztalattal természetesen – járuljon hozzá a jelenkori lírikus enteremtő, önmege erősítő erőfeszítéseéhez. Ráadásul a verszáró második megszólítás már akarattá tömöríti a vágynak, bizonyossággá avatja a virtualitást: „ülök Attila a fehér kövön, ülök és tudom, hogy mégis ideláthatsz, arról szoltam, amit láttál, amit láttam, mesélj nekem, hogy hinni kell a Dunának.” Észrevehető a versbeszéd segélykérő, támaszkereső szándéka is, a ciklus többi darabjában azonban már nem nyilvánul meg ekkora erővel. A megszólításnak viszont hangsúlybeli eltérésekkel, de a ciklus egészében szövegteremtő funkciója van.

Jonathan Culler tanulmánya szerint „Az aposztrophé ellenáll az elbeszélésnek, mert *moszja* nem egy időbeli sorozat pillanata, hanem a diszkurzus, az írás *moszja*. ... Az aposztrophé nem reprezentációja egy eseménynek; ha működik, akkor megteremt egy fiktív, diszkurzív eseményt. ...a vers invokálhat tárgyakat, embereket, formákkal és erőkkel rendelkező időtlen teret, amelyeknek múltjuk és jövőjük van, de amelyek potenciális jelenként vannak megszólítva.”⁹ A *Párhuzamos koporsók* versei sem portrészerűen ábrázolnak, nem is elbeszélnek, hanem a megszólítás, az odafordulás gesztusával teremtenek. A puszta címeket sorolva az is látszik, hogy Nagy Gáspár nemcsak a beszédet, hanem a beszédviszonyt és annak formai, műfaji, élethelyzetbeli kereteit is létrehozta. Ezek a keretek vagy a hétköznapi létből kölcsönzött megnyilatkozási alkalmak (*Sírfelirat, Sz. D koporsójára*), vagy látványteremtő, emlékidéző tudatállapotok (*Merőleges álmom, Kegyetlen álmat kaptam, Szíve álmodik nekünk*), vagy egyszerűen azok a vers-csírák, melyekből a teljes kompozíció kibomlik (*Némáság, Bátyám, aki névtelenül is belefáradt*). A situációval együtt létrehozott, hangsúlyozottan jelenidejű beszédviszony mindig két szereplős. A költemény súlypontja valahol a megszólító és megszólított között lehet. Dinamikus, eleven struktúrában, szinte önnön alakulástörténetét is dokumentálva születik meg a szöveg: „Mert fagyban nem lehet mondani / számból nem vergődnek elő síró / madarak / torokkalickán Farkasrét-retesz / majd júliusban / sírom el magam /akkor vonatozok haza mikor / születésedtől zengőn kéklík / a SOMLÓ / hegy-harangja / kéri hát kéri / legyél a hangja / menny-ígéret” (Majd júliusban). A Nagy László emlékének szentelt költemény mitikus alakká növeszti-stilizálja a költőt, isteni hatalommal ruházza fel. Mindez azzal az igénnyel történik, hogy az életbe visszahozva újra működjék az ősi erő, egy teljesebb létre kapjon esélyt az ember, emberiség. Az ÉVTIZEDHATÁRHÍD ciklusából a Pár ezer év sorai jelzik ezt a szándékot: „Légbe és vízbe, valamint a / Föld forgómágnes szívébe / befészkelte magát a gyanú: / kifosztott emberiség őgyeleg / vissza első sejtjei felé, / teremtés előtti pillanatba, / hogy amit elrontott, újra élje.”

A *Párhuzamos koporsók* szövegvilága kiegyensúlyozott. Mitikus erői mellett hétköznapi gyöngesség, életelvése mellett a halál valósága tartja meg a fájdalmas egyensúlyt. Az értéktanúsítás mindenütt jelenlévő szándéka sem fedheti el a gyász, a veszteség, a hiány jelzéseit. „Úgy látom őt mint aki életben / és sötétben izzó verssorokban / egymaga milliom halált hordozott. / Mint kit a rettenthetetlen égi körben / (A.B.F.R.A) / már áltáljárnak a psalmusok. – írja a *Kegyetlen álmat kaptam Jékely Zoltánra* emlékező szövegében. A *Párhuzamos koporsók* közvetlen, személyközi kapcsolat- és élményrendszerre épül, ám a *Földi pörök* történelmi gyásza e ciklus zártabb világát is átjárja: „de ő már elfordul

---

⁹ Culler, Jonathan: *Aposztrophé*. Ford.: Széles Csongor. *Helikon*, 2000. 3. 386.

nem nézi tovább / lehunnya októbert véresre érett zuhogó / levelekkel s oly időnélküli a gyász mint / a kilőtt szemű házak világvégi bongásában / az egyenletesen halkuló vizesés ámen.” – fogalmaz a *Szíve álmodik nekünk* c. költemény *Huszárik Zoltánt* idéző soraiban. Egyetemesse növekszik a veszteségélmény a legszemélyesebb vonatkozású gyász kimondásakor is: „az elmúlt évtizedben is / csak koszorúk, temetések – / január lélegzik, orkános szelet / sóhajt a nyugat-dunántúlra, / aki teheti ne induljon útnak, / hófúvásban a temetők is... / figyelmeztet éjjeli híreivel / egy hang – aki teheti, az nem hal meg! / örökké él ha lehetséges, nem / rontja az országos életkorátlagot – / mormolom vissza a rádiónak / és megvárom még a forró radiátornak / dölve a Himnuszt, ha egyszer most / e névtelen halottért zúg” (*Bátyám, aki névtelenül is belefáradt...*). Az idézett – cikluszáró – vers névtelen halottja képviseli azt az ember-sokaságot, akiknek említése nélkül a *Párhuzamos koporsók* hiányos szövegegyüttes maradna, akik nélkül a néven nevezettek sora önkényes válogatásnak tűnne. A névtelen testvér verssé szilárdult emléke – talán nem erőltetett a párhuzam – *Kosztolányi Halotti beszédét* hívja elő az értelmező tudat mélyéről. A megismételhetetlen, az egyszeri élet fenséges csodáját bensőséges egyszerűséggel köti ahhoz a mikrovilághoz, ahol a névhez élet társul, ahol sors nevet idéz: „és hétfőn falujában temetik, / akik a csontkemény földbe vágnak, / névszerint is jól ismerik.”

A *Földi pörök* szerzőjének élete-költészete – *Ágh Istvánnal* szólva – „Olyan, mint a palimpszeszt, áttűnnek élete képei titkaikkal a betűk új sorain, együtt olvashatók a modern és a nyelvújítás előtti mondatok szavai olyan összhangzatban, mintha szaggatott szoltárt, elfojtott himnuszt hallanának.”¹⁰ A *Párhuzamos koporsók* ha lehet, még koncentráltabban képviseli ezt a palimpszeszt-jelleget, túl a textualitáson, a világot tér-, idő-, sorsrétegek egymást átható szövedékének mutatva. Nyitott, változó rendszert látunk, melyben hol az egyik, hol a másik réteg látszik tisztábban, ráadásul a szövegközi és személyközi kapcsolatok rendre szét is oldják a körvonalazódó identitáshatárokat. az elmosódó bizonyosságok között végül a nemesebb élet igénye teremti meg a maga rendjét.

---

¹⁰ Ágh István: Egy ars poetica megvalósulása. *Tiszatáj*, 2000. 8. 92.